

מצות שמירה במקדש

לעילוי נשמת
א"מ רבי משה מרדכי ב"ר אליעזר
צופה ומצפה לבנין ביהמ"ק
נלב"ע כ' אדר שני תשמ"ט
ת.נ.צ.ב.ה.

א. כפילות בתורה

פעמיים מופיע בתורה עניין שמירת המקדש.
הפעם הראשונה היא בפרשת "במדבר":

"וידבר ה' אל משה לאמר: הקרב את מטה לוי והעמדת אתו לפני אהרן הכהן ושרתו אתו. ושמרו את משמרתו ואת משמרת כל העדה לפני אהל מועד לעבד את עבדת המשכן. ושמרו את כל כלי אהל מועד. ואת משמרת בני ישראל לעבד את עבדת המשכן... ואת אהרן ואת בניו תפקד ושמרו את כהנתם והזר הקרב יומת." (ג', ה'-י')

הפעם השניה היא בפרשת קורח באשר לאחר חרדתם של ישראל "כל הקרב אל משכן ה' ימות האם תמנו לגוע" (י"ז, כ"ח) אמר הקב"ה לכהנים: "ויאמר ה' אל אהרן אתה ובניך ובית אביך אתך תשאנו את עון המקדש... וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אליך וילוו עליך וישרתוך, ואתה ובניך אתך לפני אהל העדת, ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל, אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו ולא ימתו גם הם גם אתם, ונלוו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד לכל עבדת האהל וזר לא יקרב אליכם..." (י"ח, א'-ד')

כבר תמהו ראשונים ("מושבי'זקנים" על התורה ופירוש החזקוני) לפשר הכפילות, והעלו שאין כאן אמירה חדשה, אלא היא היא האמירה שנאמרה כבר למשה, ועתה נוכח תלונת העם, ציווהו הקב"ה שיאמר לאהרן וישמיע לישראל, שמשכבר נקבע פתרון למצוקתם, ויהיו כהנים ולויים שומרים מפני התקרבות יתר של זרים.

ב. כפילות במשנה

גם במשנה בא עניין השמירה פעמיים, בריש מסכת תמיד ובריש מסכת מידות.

בריש תמיד שנינו:

"בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש: בבית אבטינס, בבית הניצוץ ובבית המוקד. בית אבטינס ובית הניצוץ היו עליות והרובים שומרים שם, בית המוקד כיפה... וזקני בית אבטינס שם..."

מעין זה שנינו בריש מידות, אך שם נוספה גם שמירת הלויים:

"בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש: בבית אבטינס... והלויים בעשרים ואחד מקום: חמשה על שערי הר הבית, ארבעה — על ארבע פינותיו מתוכו, חמשה — על חמשה שערי העזרה, ארבעה — על ארבע פינותיה מבחוץ ואחד בלשכת הקרבן ואחד בלשכת הפרוכת ואחד לאחורי בית הכפורת."

מצינו מקבילות רבות במשניות במסכתות שונות, ורבות הן המקבילות בין תמיד למידות (מנאן ר"ח אלבק במבואו למסכת תמיד הערה 2) אלא שכאן ההקבלה אינה שלימה. רק שמירת הכהנים הוזכרה בשתי המסכתות, ואילו שמירת הלויים מופיעה רק במסכת מידות.

כפילות זו, שמצאנוה גם בתורה שבכתב וגם בתורה שבעל פה, אפשר ותוסבר בעקבות עיון במהותה של מצוות השמירה.

ג. רמב"ם: תכלית השמירה — כבוד המקדש

מה עניינה ותכליתה של השמירה? — מבהיר הרמב"ם בספר המצוות: "מצוה כב, היא שציונו לשמור המקדש וללכת סביבו תמיד לכבודו ולרוממו ולגדלו. והוא אמרו לאהרון "ואתה ובניך אתם לפני אהל מועד", רוצה לומר אתם תהיו לפני תמיד. וכבר נכפל זה הציווי בלשון אחר, והוא אמרו "ושמרו את משמרת אהל מועד". וכתוב בספרי: "ואתה ובניך אתך לפני אהל מועד" — הכהנים מבפנים והלויים מבחוץ. רוצה לומר לשמרו וללכת סביבו. פעמיים מזכיר כאן הרמב"ם "וללכת סביבו". גם במצוות ל"ת מצוה ס"ז הוא כותב "שהזהירנו מהתעצל בשמירת המקדש ומלכת סביבו תמיד כל הלילה... וכבר התבאר במצוה כ"ב ממצוות עשה ששמירת המקדש ולכת סביבו מצוות עשה". מהיכן למד הרמב"ם שיש גם מצוה ללכת סביב המקדש, הלא מהמשנה משמע שהיו כ"ד מקומות בהם שהו כהנים ולויים ושמרו באופן סטאטי? אפשר שהרמב"ם למד זאת מהאמור במסכת מידות פ"א מ"ב "איש הר הבית היה

מחזר על כל משמר ומשמר ואבוקות דולקין לפניו, והביא זאת הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"ח ה"י: "ומעמידין ממונה על כל משמרות השומרים, איש הר הבית היה נקרא, והיה מחזר על כל משמר ומשמר כל הלילה". יתכן שהרמב"ם הבין שסיבוכיו של ממונה זה אף הם מכלל מצוות השמירה, נמצא שבכ"ד מקומות היו השומרים נייחים ומוסף עליהם איש הר הבית הממונה, שהיה סובב סביב עמדות השמירה. נפקא מינה תהיה כשאפשר לוודא באמצעים אחרים אם השומרים נרדמו. לפי ההכנה הרגילה, שהסיבוב של הממונה עניינו רק לוודא שכל השומרים על משמרתם, ניתן לכאורה להשתמש גם באמצעי אחר. אך לרמב"ם, שמכלל מצוות השמירה הוא ללכת סביבו תמיד, הרי המצוה תקפה בכל אופן.

ובמכילתא (היינו ספרי זוטא) אמרו:

"ושמרו את משמרת אהל מועד" – אין לי אלא בעשה, בלא תעשה מניין? תלמוד לומר "ושמרתם את משמרת הקודש". הנה נתבאר לך ששמירת המקדש מצות עשה. ושם נאמר: גדולה למקדש שיש עליו שומרים. אינו דומה פלטרין שיש עליו שומרים לפלטרין שאין עליו שומרים..."

ענין השמירה הינו איפא גדולה, כבוד ורוממות לפלטרין, למקדש. לא שמירה מפני אויב ומתנכל.

ראה בית הבחירה למאירי, ריש תמיד: "ולא סוף דבר שמירה מפחד אויבים בזמן מלחמות או אף מחשש חרב של שלום כשרואין שכניהם מתגרים זה בזה, אלא אף בזמן הבטוח מכל אלה הדברים צריך שמירה דרך כבוד ודרך מעלה יתירה". משמע שלדעתו קיים גם העניין הרגיל של שמירה במצוות שמירת המקדש, אלא שמוספת עליה השמירה דרך מעלה וכבוד. מהרמב"ם לא משמע כן, לדידו כל כולה רק מעלה וכבוד. אכן, בלשון הרמב"ם בפירושו למסכת שקלים (פ"א, מ"א) יש נימה המזכירה את שאמר המאירי, וז"ל: "שהכהנים והלויים שומרים סביב המקדש סביב וזו מצוה אפילו אין שם שום פחד" ואולי מכאן למד המאירי.

ברם, ראה בספר "עזרת כהנים" להר"ח הכהן מארד (ביאור על מסכתת מידות, וארשא תרל"ג) בדבריו לריש משנה א' במידות, שאלמלא הטעמים החיוביים לא היו מעמידים שומרים: "אדרבא במכוון לא הוו עבדי שומרים, כדי להראות גדולת כבוד המקדש שאין בו עניות...וכן נמי להראות שאין בו פחד ליסטים". וראה גם בספר עולת התמיד להר"מ גרענוורלד (ראב"ד ק"ק הרסט, בודאפעסט תש"ג) שאלמלא היה הכתוב מצוה לשמור כי אז אדרבא "הוא אמינא דגנאי הוא להעמיד שומרים לשמור פלטין של ממ"ה הקב"ה מפחד גנבים ושומרים (אולי צ"ל ליסטים) והלא כל העולם כולו מתקיים על

ידי שמירתו", והרי זה מזכיר את שאמרו חכמים לגבי הדלקת נרות במקדש: "וכי לאורה הוא צריך והלא כל העולם שלו מאיר מכבודו".

שמירה כנגד, אלא שמירה שכולה חיוב. כיוצא בזה כתב הרמב"ם בהלכות בית הבחירה (פ"ח ה"א) ובמכילתא (=היינו ספרי זוטא) אמרו: שמירת המקדש מצוות עשה, ואע"פ שאין שם פחד מאויבים ולא מלסטים. שאין שמירתו אלא כבוד לו. אינו דומה פלטרין שיש לו שומרים לפלטרין שאין לו שומרים".

היות תכלית השמירה כבוד ורוממות, יש בה כדי להסביר השמטת מצות השמירה ע"י הרס"ג והבה"ג במניין המצוות שלהם. אפשר שלידם מצוה זו היא פרט ממצוה כוללת של מורא מקדש.

ראה בביאורו של הרי"פ פערלא לספר המצוות לרס"ג עשה י"ג, שהסביר רק השמטת המצוה על ידי רס"ג: "והשתא אם כן לפי דרכו של רבינו הגאון ז"ל אחר שמנה עשה דמורא מקדש, שהיא עשה הכוללת כל מיני כבוד המקדש ומוראו, שוב לא הוצרך למנות עשה ולא תעשה שהוסיף הכתוב בשמירת המקדש. וכמו שביארנו בכמה דוכתי כיוצא בזה לדרכו של הגאון ז"ל. ברם, ספק אם הסבר זה יעלה יפה עם שיטת הבה"ג, שהרי דרכו למנות גם מצוות כוללות בפני עצמן, וגם פרטים במצוות.

ד. שמירת המקדש – דין בגברא או בחפצא?

אלא שאם זהו עניינה של המצוה הרי היה צריך לקבוע שמצוה זו זמנה תמיד – ביום ובלילה. אכן, כך אומר המפרש למסכת תמיד:

"היו עליות... בעליות על מקום גבוה כדרך שומרי עיר בין ביום בין בלילה לא היו ישנים, ועשרים וארבעה שומרים בעשרים וארבעה מקומות נפקא לן בגמרא שצריך לבית המקדש שהיו שומרים יום ולילה".

גם מדברי הראב"ד המודפסים בדף כט ע"א עולה שהיתה שמירה ביום, וגם בפירוש הרא"ש מצינו שזמנה של המצוה יום ולילה:

"שימור זה אינו משום חישוב גניבה, דאין עניות במקום עשירות, אלא גזירת הכתוב הוא דכתיב 'שמרו'. וגם כבוד המקדש שלא יסחחו דעתם ממנו לא ביום ולא בלילה כדכתיב ביהוידע "ושמרתם את משמרת הבית מסח" (מלכים ב', י"א, ו').

לפיכך השמירה האמורה במקדש היא במשמעות של התכונות מתמדת – מעין האמור אצל יעקב, השומר בליבו חלומו של בנו – "ואביו שמר את הדבר" (בראשית ל"ז, י"א).

הרי זה מעין מה שמצינו בתפילין האסורים בהיסח הדעת. אלא שתפילין הן ברמת הפרט, ואילו מקדש הוא ברמת כלל ישראל. מה תפילין לפרט הם אות

זי שם ה' נקרא עליו, ואל לו להסיח דעת מזה האות, כן מקדש — תפארת ישראל (לעומת תפילין שהם פאר לפרט) — אות הוא להשראת שכונה בישראל, ואל לו לכלל ישראל להסיח דעת מאות זה. השמירה מהיסח הדעת נעשית באמצעות שליחי כלל ישראל — הם הכהנים והלויים.

אמנם יש הפרש. ראה ברא"ש הלכות תפילין (כא) שבתפילין גם אם ישן כהם שינת ארעי או גם עוסק במלאכתו, אך אינו שרוי בקלות ראש אין זה היסח דעת לגבי תפילין. אפשר שההפרש נובע מההבדל שבין יחיד לציבור. תפילין, שכל יחיד חייב כל היום, ודאי שאי אפשר לו להימנע משינה, מלאכה וכו', ברם הציבור מצווה להפריש אנשים שכל זמנם קודש לשמירה ולא יסיחו דעתם מן המקדש.

כיוצא בדבר "ועלי שמר את פיה" (שמואל א' א', י"ב), ובכלל זה שמירת תורה ומצוות שמצינו מספר פעמים במקרא.

מעתה, מדוע מדגיש הרמב"ם שהשמירה היא רק בלילה — "ושמירה זו מצוותה כל הלילה" (פ"ח, ה"ב)?

בספר "מעשה דרקח" על הרמב"ם שם, העיר מהמשתמע מלשון הרמב"ם בספר המצוות שכתב "ללכת סביבו תמיד", שמשמע בין ביום ובין בלילה. וכן מתבקש מטעם המצווה: "אינו דומה פלטרין שיש לו שומרים לפלטרין שאין לו". אלא שהוא עצמו הזכיר את שמפורש בספר המצוות בלאוין ס"ז "כל הלילה". באמת במהדורת ר"ח הלר נאמר לנכון שם במצוה כ"ב "שציונו לשמור המקדש וללכת סביבו תמיד בכל לילה כל הלילה" וראה שם בפתח דבר של ר"ח הלר (עמוד י"ד) שהעיר שבנדפס נשמט "בכל לילה כל הלילה" ועל פי זה כתב גם החינוך במצוה שפ"ח שמצוות השמירה כל הלילה. ראה גם ב'משנה למלך' על הלכות בית הבחירה שתמה על המפרש במידות שכתב שהמצוה גם ביום, משמע שהיה ברור ל'משנה למלך' שלרמב"ם השמירה בלילה ולא העיר מהשינוי בספר המצוות.

וגראה שכך הוא ההפרש בין הרמב"ם לבין הראב"ד והרא"ש: לרמב"ם הרי זה דין בחפצא, במקדש, שיהיה לו כבוד, שלא יהיה ריק מבני אדם. אשר על כך, ביום, שהמקדש כולו אומר כבוד, בעבודה הרבה הרוחשת בו למין עלות השמש עד השקיעה, אין צורך בשומרים.

מעין זה נמצא במשניות תפא"י ב'בועז' ריש תמיד: "דביום אין צריך שישמרו לסימן כבוד דבלא זה על ידי הליכת כהנים אנה ואנה כבוד אומר כולו. אבל בלילה שאין בו עבודה ורוב הכהנים העובדים ישנים צריך להראות כבוד וגדולה להבית הקדוש על ידי המשמרות ששומרים לבוקר."

לא כן לרא"ש, לדידו הרי זו מצוה בגברא, שלא יסיחו בני ישראל דעתם מהמקדש. לכן יש צורך להפקיד אנשים שזה יהיה כל תפקידם: לשמור ולא

להסיח דעת. העובדה שבני אדם מצויים וגם עובדים במשך היום, אין בה די. יש לייחד לשמירה בני אדם שכל עיסוקם בכך.

מצאנו, אם כן, מחלוקת הראשונים:

לרמב"ם, לרבינו שמעיה ולחינוך.

גם המאירי כתב "הכהנים והלויים היו שומרים סביבות המקדש בלילות". ברם, הוא כתב זאת ב"בית הבחירה" למסכת שקלים ריש פרק ה' בדבריו למשנה על הממונים שהיו במקדש. לעומת זאת, בדבריו למסכתות תמיד ומידות המדברות במפורש על שמירה, לא הזכיר שהשמירה היתה בלילות.

ראה גם בתוס' יומא י': ד"ה "רבנן", שדן שם על חיוב לשכות במזוזה וכותב שם שהיו שומרים בלשכות בלילה ולא ביום. גם הרמב"ן בפירושו על התורה (במדבר א', נ"ג) כתב "וטעם ושמרו הלויים את משמרת משכן העדות, שישמרו אותו בלילה וילכו סביב למשכן..."

לשיטות הנ"ל, מצוות השמירה היא רק בלילה.

למפרש למסכת תמיד שומרים בהם בלילה וביום, וכן עולה לראב"ד ולרא"ש.

ראה רש"י לדברי הימים ב', כ"ג, ח' "...פטורים היו מכל מלאכה שבעזרה, כי אם לשמור הלשכות. כי יומם ולילה חובה עליהם במלאכה לשמור העזרות והלשכות לפיכך היו פטורים מכל מלאכה".

השיג על דבריו בעל "עזרת כהנים" (הנזכר לעיל בהערה 3) עמ' 88, שהרי הכתוב אליו מתייחס רש"י (בדברי הימים א', ט', ל"ג) אמור במשוררים. אפשר שרש"י ביקש לומר — כדרך שהמשוררים פטורים כך גם השוערים, בגין חובת השמירה שעליהם. על כל פנים, מרש"י משמע שהחובה יומם ולילה. מאידך, מצינו ברא"ש בפירושו למשנת שקלים פ"ה מ"א "בן בני על הפקיע...דתנן במסכת מידות שהכהנים והלויים היו שומרים את המקדש בלילה". וכבר העיר על סתירה זו הרב ניסן זק"ש בהערותיו לפירוש הרא"ש, ונשאר בצריך עיון. ברם, ב"קונטרס בדין שמירת המקדש" שסיפח למהדורת תוס' רי"ד על תענית (ירושלים תשכ"ג) הציע שני הסברים. ונראה הסברו השני, שאכן לרא"ש שמרו רק בלילה. כל שאמר הרא"ש כאן הוא שלא יהיה היסח הדעת יום ולילה, בלילה יקיימו זאת על ידי השמירה וביום על ידי נוכחות של עבודה.

האחרונים הציעו ראיות אחדות.

הרש"ש בדבריו למסכת מידות מקשה לשיטה המחייבת שמירה יומם ולילה:

"ולי קשה עליו, דהרי ג' מקומות דכהנים ילפינן מקרא דאהרן ובניו שומרים (מקור הלימוד — במסכת תמיד כ"ז), ואם כן היאך אפשר שיהיו שומרים ביום, הלא היו צריכים לעבוד עבודה וזולתם לא היו כהנים!"

שאלה זו קשה גם לשיטה ששמרו רק בלילה. הגע בנפשך, שלושת הכהנים היחידים שומרים כל לילה, וכל לילה – כיצד אפשר להם לעבוד ביום? שאלה זאת קשורה לשאלה האם רשאים היו הכהנים השומרים לישון בעת שמירתם. הלויים ודאי היו מנועים מלהתנמנם על משמרתם, ואיש הר הבית היה מופקד לבקר את שמירתם (מידות פ"א ה"ב) שאלה היא אם תפקידו לבקר גם את הכהנים. מן המשנה בריש תמיד "ופרחי כהונה איש כסותו לארץ" משמע לכאורה שיכולים היו לישון, אך מה סברא היא זו, ומה נשתנו כהנים מלויים? האריך בעניין זה המשנה למלך בדבריו לפ"ח ה"ו, ונראית דעתו ששומר אחד ודאי צריך להיות ניעור בכל מקום ומקום, וכיון שאז היו רק שלושת הכהנים וצריכים היו לשמור בשלשה מקומות, אם כן היו שלושתם צריכים להיות ערים בכל הלילות ולעבוד בימים, כלום אפשרי הדבר? לעצם הלימוד מאהרון ובניו, ראה עוד דברי ר' יונה עמנואל במאמרו על הערות הר"א סופר לש"ס, ברבעון "המעייין" תשרי תשל"ז, עמוד 67. הוא סבור שאין הכוונה שאהרון ובניו שמרו ממש בכל לילה אלא עצם חנייתם היא שמירתם.

ה. תכלית השמירה – מניעת כניסת זרים

באמת, עצם בקשת הטעם למצות השמירה היא תמוהה. הלא כמעט מפורש בתורה שהשמירה באה למנוע מזרים מלהכנס למשכן. הרי המצוה בפושת קורח באה כמענה לתלונת העם "כל הקרב הקרב אל משכן ה' ימות!" ואכן, הגר"א בפירושו לריש תמיד אומר:

"האי שמירה מפורש בסדר קורח, משום שלא יכנס זר בתוכו".

ואת שאלת הגמרא "מנא הני מילי" הוא מסביר:

"נראה לי דפריך בבית המקדש, כיון דהשערים מסוגרים למה לי שמירה".

כלומר טעם זה הפשוט בכתוב, אינו מסביר את חובת השמירה בבית המקדש בלילה. לשמירה בלילה יש לבקש מקור נוסף בכתוב והוא "והחוננים...", ולגבי מקור זה נתווכחו כנראה הראשונים אם טעם השמירה מפני כבוד, משום היסח הדעת או סתם גזירת הכתוב.

אכן, הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג סימן מ"ה) מזכיר שני טעמים:

"ואמנם היות השמירה והסיבוב (בתרגומו של הר"י קאפח: "אבל מה שהשמירה וביקורת סביב המקדש". הרי זה מאשר את שאמרנו לעיל שהרמב"ם למד את ענין הסיבוב מהאמור במשנה לגבי ביקורתו של איש הר הבית סביב המשמרות.) סביב למקדש תמיד הוא לכבוד אותו ולפארו, ושלא יהרסו הסכלים (כך גם בתרגומו של ר"י אלחריזי ור"י קאפח. ולא ברור מה

עניין סכלות אצל איסור כניסה למקדש. אולי הכוונה לשיכור, כפי שנראה קצת מהמשך דברי הרמב"ם. גם כן והטמאים אליו ולא בעת האנינות וכל מי שלא רחץ גופו".

אף ברש"י עה"ת מצינו מפורש "ששמירת המקדש... שלא יקרב זר" (במדבר ג, ו').

1. כפילות הכתובים — שני אופני השמירה

נראה איפא, בעקבות הצעתו של בעל "עזרת כהנים" (ב'בני יוסף' עמוד 89) שהכפילות בכתוב — פעם בפרשת במדבר ופעם בפרשת קורח — באה כנגד שני העניינים שבשמירה: השמירה הנזכרת תחילה, בפרשת במדבר, לא באה לתכלית מסויימת כל שהיא, אלא כל כולה לכבוד, למעלה ולרוממות. אך לאחר שנשמעו הדברים הנרגנים של העם "האם תמנו לגווע", חזרה התורה על מצות השמירה, והפעם הועידה לה יעוד גוסף — שמירה מפני התפרצותם של זרים ושאינם ראויים להיכנס אל הקודש.

ואכתי יש לדון, מדוע לא הזכירו הראשונים (הרמב"ם בהלכות ובסה"מ והרא"ש) גם טעם השמירה. בעל 'עולת תמיד' (בדבריו לתחילת מסכת תמיד) סבור שהשמירה מפני זר שייכת היתה רק במדבר, עת הכירו הכל זה את זה, אך בבית עולמים כיצד יכלו להבחין מי זר ומי לא? לכן טעם זה לא שייך במקדש, ולכך ביקשו חכמים טעם אחר. וכבר תמה עליו נכדו (בהערותיו 'מנחת התמיד', סעיף י') ממקרא מפורש בדב"ה"ב (כ"ג י"ט) "ויעמד השוערים על שערי בית ה' ולא יבא טמא לכל דבר" וכי כיצד ידעו מי טמא? על כרחך השמירה היתה על ידי הכרזה, חזרת ונשנית, מפי השומרים שלא יכנס זר וטמא בשוגג למקדש.

ברם, ראה בספר 'אהל־משה' (להרמ"י הלוי צוויג ראב"ד אנטורפן) מהדו"ת סימן כ"א, שרצה להסביר השמטת הרס"ג והבה"ג את מצוות השמירה, בכך שהמצוה לא היתה נוהגת אלא במדבר למנוע כניסת זרים, מה שאין כן בבית המקדש בו אין לחוש לכך.

חזרת אפוא השאלה למקומה, מדוע לא הזכירו הראשונים טעם השמירה מפני זר?

נראה מהרמב"ם שהשמירה לבל יכנס זר וטמא היא סעיף מהעניין הכללי של גדולה וכבוד, שהרי כך הוא ממשיך ומסביר במורה:

"ומכלל הדברים המביאים להגדיל המקדש ולפארו עד שיגיע לנו יראה ממנו — שלא יבוא לא שיכור ולא טמא..."

נמצא, שההקפדה והזהירות מהכנסת כאילו שאינם ראויים למקדש, היא

מפלל המעלה והכבוד, וכבר אמר הרמב"ם קודם שהמעלה והכבוד הם תכלית השמירה.

מעתה אפשר לומר כך: בלילה, כשאין דרכם של בני אדם להיכנס – וביותר בבית עולמים כשהשערים ננעלים – כל עצמה של השמירה היא גדולה וכבוד, "אינו דומה פלטרין שאין עליו שומרים לפלטרין שיש עליו שומרים". לכן לרמב"ם עיקר השמירה בלילה. לעומת זאת ביום, אולי אין צורך בשומרים, שהרי הכהנים והלויים מצויים בעבודתם והיא אומרת גדולה וכבוד, והיא כמכרות באזני זרים וטמאים לבל יהרסו אל המקום אשר הם אסורים מגשת אליו.

ז. גם כפילות המשניות – שני אופני שמירה

שנא זהו גם ההפרש בין האמור במסכת תמיד לאמור במסכת מידות. במסכת תמיד דובר רק על שלושת המקומות בהם שמרו הכהנים, ואילו המשנה במידות הוסיפה עוד כ"א מקומות בהם שמרו הלויים. שמירתם של הכהנים מבפנים ודאי לא נועדה למנוע מזרים להכנס, שהרי המשנה מדברת בשמירת הלילה ובפנים כשהשערים נעולים (המשנה סדורה בסדר כרונולוגי מתחילה בשמירה בלילה, עוברת לתחילת העבודה, ממשיכה בתרומת הדשן ועד גמר הקרבת התמיד ושיר של יום). לכן שואלת הגמרא מיד בתחילה "מנא הני מילי". אמנם כבר תמהו רבים מה מקום לשאלה, הלא מפורש בכתוב ששמירת הלויים הינה מפני זרים, ומוכח מכך ששמירת הכהנים באותם מקומות ודאי לא באה כדי למנוע כניסה מזרים.

לעומת זאת, המשנה במידות הוסיפה את שמירת הגויים שהיתה בשערים ובפינות. שמירה זאת יש לה תכלית נוספת, והיא מניעת זרים וטמאים מלהיכנס. לכך נקבעו כנראה גם עמדות השמירה במקומות שנקבעו. מעתה, מיושבת שאלת הרש"ש הנ"ל כיצד שמרו כהנים ביום ובלילה. כהנים אפשר שלא שמרו ביום כלל, שכן שמירתם באה אך לכבוד, בעת שאין מצויים העובדים, והרי הם עומדים בבית ה' בלילות. לא כן ביום בו מסורה השמירה רק בידי הלויים.

ח. האם חובת השמירה תקפה בזמן החורבן?

לביור עניינה ותכליתה של מצוות השמירה יש השלכה מעשית, והיא נוגעת בשאלה אם חובת השמירה תקפה גם בזמן שהמקדש חרב. הרמב"ם לא דן ישירות בשאלה זו. אלא שניתן לכאורה לדקדק מדבריו

דקדוק כפול, לפיו אין השמירה נוהגת בזמן החורבן. ראשית, מהעובדה שציטט דברי הספרי זוטא: "אינו דומה פלטרין שיש עליה שומרים לפלטרין שאין עליה שומרים". משמע — שומרים צורך פלטרין הם וכשאינן פלטרין אין גם צורך בשומרים. שנית, מהמצוה הקודמת למצוות השמירה — מצוות מורא מקדש (בספר המצוות — מצוה כ"א בהלכות בין הבחירה — פ"ז) בה הדגיש הרמב"ם שמצוות מורא תקפה גם בזמן החורבן, כדרך ששמירת שבת לעולם. אם שם הדגיש וכאן השמיט, משמע שמצוות השמירה אינה קימת בזמן החורבן. מעניין, בשער ספרו "משכנות לאביר יעקב" ראה המחבר הרה"מ גלבשטיין להדפיס את הפסקה הבאה: "כשהיה פעה"ק הגאון הצדיק עטרת ישראל הר"ר ישראל יהושע נ"י הרב מקוטנא, אמרתי לפניו איזה מאמרים מעניין זה (=של חובת שמירה גם בזמן הזה) ושאלתי ממנו אם הוא טוב ונותן הסכמתו בפה קדשו על העניין ואמר הן, שוב אחרי זה ביקשתי ממנו שיכתוב. אמר כיון שבסוף ספר המצוות להרמב"ם מפורש שאינו נוהג בזמן הזה, ועל-פי חכמת הנסתר מי אנו להיות מעשרה ראשונים לכתוב. ולפום ריהטא סמכתי עליו כי כן נמצא שמה בהרמב"ם. וכשנסע התבוננתי בספר המצוות דרך מעבר ולא נמצא שם שום רמז שאינו נוהג בזמן הזה..."

אכן, אם נבין כדרך שהוצע לעיל, שהשמירה היא מבטויי המורא והכבוד, אפשר שמה שנאמר שם תקף גם כאן. כדרך שכלל המורא קיים בכל עת, כן גם העולה ממנו, היינו חיוב השמירה, קיים תמיד. מאידך, בספר החינוך (שפ"ח), מפורש שאין המצוה נוהגת אלא בזמן הבית.

שאלה זאת נידונה על ידי האחרונים. ראש המדברים היה הרב המקובל הרה"מ גלבשטיין מירושלים בספרו "משכנות לאביר יעקב". (מהדורה ראשונה יצאה בירושלים בשנת תרמ"א. בשנת תשל"ב הופיעה מהדורה ערוכה מחדש ע"י נכדי המחבר.) לדידו אכן נוהגת המצוה גם בזמן הזה, ויתרה היא מאשר בזמן הבית בכך שעתה אף לרמב"ם נוהגת היא גם ביום. שכן בזמן שהבית על תילו נעשית בו עבודה וכולו אומר כבוד ביום. אולם עתה הוא שם ביום, ולכן יש ליתן לו כבוד על ידי שמירה. אמנם השמירה היא מחוץ להר הבית, כדרך שהוא מציע שם. ועל פי זה מתפרש לו הכתוב בישעיה (ס"ב, ו): "על חומתיך ירושלים הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו". המדבר בזמן החורבן.

בשאלה זו עסק גם ה"אבני-נזר" (שו"ת, יו"ד סימן תמ"ט) בתשובתו אל הרב גלבשטיין ועיין שם תשובתו במלואה.

לדידו שמירה היא עבודה, והרי היא אסורה בטמאי מתים, ולפיכך לא שייכת שמירה בזמננו. בדבריו אלו דן הריע"ז ואסקאוויטש בהערות "אמבואה דספרי" לספרי זוטא במהדורתו. והוכיח במספר הוכחות שאין שמירה בגדר

עבודה אלא בגדר מצוה. לדידו, מטעם אחר אי אפשר לה למצוה להתקיים, שכן עיקר המצוה היא שמירת הכהנים מבפנים, וזו אי אפשר שתיעשה בטומאה. שמירת הלויים אינה אלא נספחת, וכשאין עיקר המצוה שייכת אין מקום גם לנספח.

טעם זה — בנוסף לטעמים אחרים — משמש גם את הרי"מ טוקצ'ינסקי בדחיית דברי "המשכנות לאביר יעקב". (דברי הרי"מ הם בספרו "עיר הקדש והמקדש" חלק רביעי, פרק ד.) ראה גם מה שכתב בזה הרמ"צ שפירא בספרו "הריהקודש" עמ' ר"ג, בו הביא דעות אחרונים לכאן ולכאן. (דעת האדר"ת מצודת בשמירה בזמן הזה. הרי"ז זילברשטיין בספרו "מעשי-למלך" סוף הלכות בית הבחירה שולל.)

ט. שמירה שלילית ושמירה חיובית

נראה, כי קיימות בשתי מגמות שונות. מגמה אחת רואה בשמירה תפקיד "שלילי", היינו: מניעת זרים וטמאים מהיכנס, ולמטרה זו מיוחדת השמירה מבחוץ. מאידך, המגמה השניה מעיקרה השמירה שבפנים, ועניינה הפוך — לא למנוע רגל מן המקום המקודש, אלא למנוע העדר רגל, לבל יהיה הפלטרין ריק ושומם. זהו כבודו של היכל, שיהיו מצויים בו אנשים בכל עת.

המגמה האחת ענינה למנוע נוכחות שאינה ראוייה, המגמה האחרת — ליצור נוכחות ראוייה.

בדרך כלל, הודגשה בדיונים על השמירה בזמן הזה המגמה הראשונה, ודומה שיש מקום לעורר את השנייה, זו האמורה להתמודד עם התמונה המצויירת בספר הקינות:

"הר ציון ששם, שועלים הלכו בו" (איכה ה', י"ח).

משמעות של נוכחות חיובית עולה גם מן הכתוב בישעיה שהוזכר לעיל. וכך נדרש הכתוב במסכת מנחות (פ"ז ע"ב):

"כתיב: 'על חומתיך ירושלים הפקדתי שומרים, כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו, המזכירים את ה' אל דמי לכם' מאי אמרי? הכי אמר רבא בר רב שילא: 'אתה תקום תרחם ציון' רב נחמן בר יצחק אמר: 'בונה ירושלים ה'." ומעיקרא (קודם שנחרב — רש"י) מאי הוי אמרי? אמר רבא בר רב שילא "כי בחר ה' בציון אוה למושב לו".

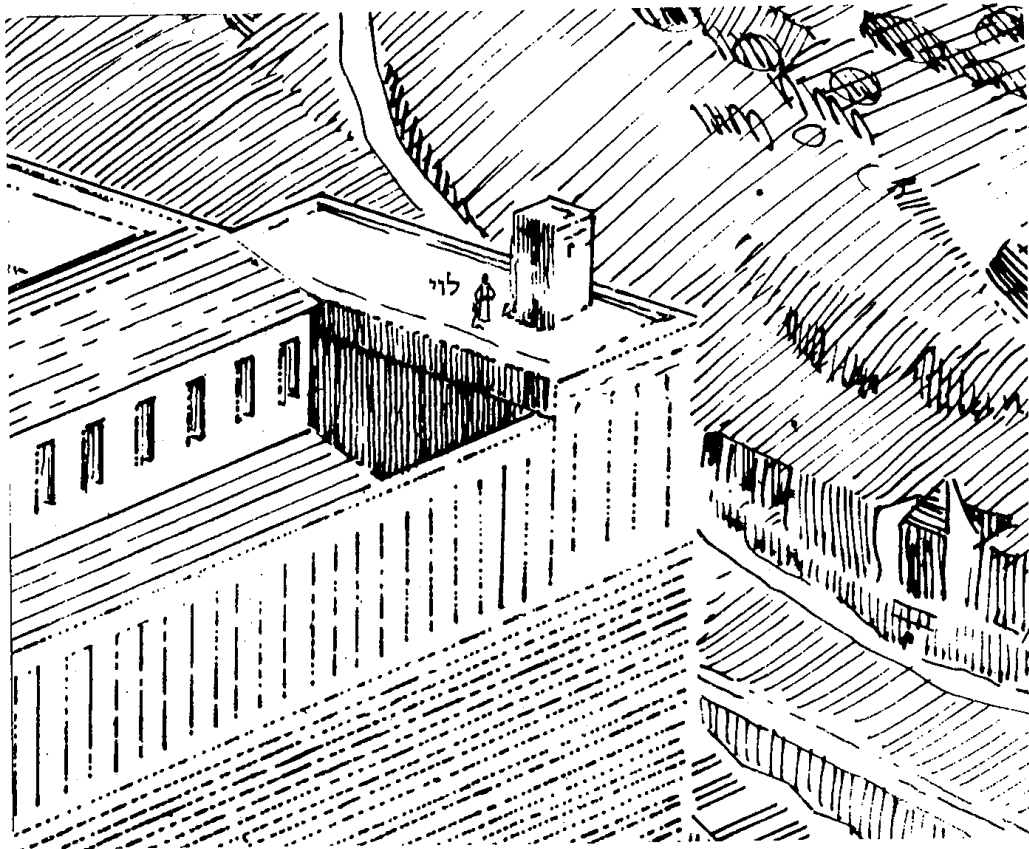
שמירה מלאכית זאת יש בה רק משמעות חיובית האומרת כי בחר ה' בציון. לעת החורבן אין המשמרות בטלים, אלא על משמרתם הם עומדים — צופים ומבקשים: 'אתה תקום תרחם ציון, צופים ותובעים: 'בונה ירושלים ה'.

תובעים כלפי מעלה ותובעים כלפי מטה. שמירה כתזכורת לכל כי בחר ה' בציון, ויש להגשים בחירה זאת ולזכות שוב לראות פלטרין על מכוננו.

י. "לעבדה — ולשמרה"

ראיית השמירה במקדש כענין חיובי לכתחילאי, והדגשת השמירה בלילה דווקא, מקבילה את מצות השמירה למצות העבודה. עבודה — ביום. שמירה — בלילה. הרי זה מעלה בזכרון את שנצטוו בו אדם הראשון בגן בעדן מקדם. (ראה מסתו של ר' יהודה קיל "המשכן, המקדש והגן בעדן מקדם" בספר "שנה בשנה" תשכ"ו עמ' 225-255).

"ויקח ה' אלהים את האדם וינחהו" ("וינחהו" נתרגם על ידי אונקלוס ויונתן "זאשרייה", וכתב על כך בעל אהבת יהונתן: "פרשהו מלשון מנוחה ולא מלשון הנחה" הרי זה מזכיר מקדש שהוא בית מנוחה, ובעת הניח ה' לישראל מצווים הם לבנות בית מנוחה לעבדה ולשמרה). בגן עדן לעבדה ולשמרה" (בראשית ב', ט"ו), זה — ליחיד, וזה — לכל העולם כולו.

ארבעה [לזויים] על ארבע פינות הר הבית מתוכו